

GEMİ ADAMLARININ SOSYAL GÜVENLİĞİ

Deniz ve göllerde yolcu ve yük taşımacılığı, kurtarma, arama, sondaj, söndürme ve temizleme gibi işleri yürüten ve genel olarak gemi, yat, motor, römorkör, vinç, mavna, şat ve kayık gibi tekne niteliğindeki işyerlerinde hizmet akdine dayanılarak çalışan kişiler, Türk Ticaret Kanunu ile Deniz İş Kanunu bakımından ortak biçimde gemi adamı olarak tanımlanmaktadır. Sosyal güvenlik hukuku açısından ise bu tanımın uygulanması tek bir kurala bağlanmamış, geminin bayrağına, sicil kaydına ve donatanın hukuki konumuna göre değişen ayrık esaslara dayandırılmıştır.

1. GEMİ ADAMI VE İŞVEREN İLİŞKİSİNİN BELİRLENMESİ

Ticaret Kanunu hükümlerine göre gemisini deniz ticaretinde işleten gemi sahibine donatan, gemiyi sevk ve idare eden kişiye kaptan denilmektedir. 5510 sayılı Kanun karşısında belirleyici olan sicil kaydındaki malik sıfatı değil, fiilen sigortalı çalıştıran kişidir: sahibi bulunduğu gemide hizmet akdiyle gemi adamı çalıştıran donatan işveren sayılır; donatan gemisini işletilmek üzere bir başkasına kiralamışsa işveren, artık gemiyi fiilen işleten kişidir.

Kaptan ise her iki ihtimalde de işveren vekili sıfatını taşır. Bu sıfat kaptanın aynı zamanda bir gemi adamı, dolayısıyla işçi olma niteliğini ortadan kaldırmaz; Yargıtay, birinci kaptanın gemi adamı sayılamayacağı yönündeki önceki içtihadından dönerek, kaptanın hem işveren vekili hem de gemi adamı sıfatını birlikte taşıdığını kabul etmiştir. Uygulamada bu ikili sıfat, kaptanın kendi sigortalılığının da donatan veya gemiyi işleten kişi tarafından tesis edilmesi gerektiği sonucunu doğurur.

2. TÜRK BAYRAKLI GEMİLERDE ÇALIŞANLARIN SİGORTALILIĞI

Karasularımızda ve uluslararası sularda Türk bayraklı gemilerde çalışan gemi adamları, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında zorunlu sigortalıdır. Geminin seyrettiği coğrafya bu sonucu değiştirmez: gemi açık denizde, yabancı bir limanda veya Türk karasularında bulunsun, bayrağın Türk bayrağı olması ve çalışmanın hizmet akdine dayanması yeterlidir. Donatan veya gemiyi işleten kişi, bu gemi adamlarını işe başladıkları tarihten itibaren Kuruma bildirmekle yükümlüdür.

3. YABANCI BAYRAKLI GEMİLERDE ÇALIŞANLARIN DURUMU

6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 962 nci maddesi, daha önce yabancı bir gemi siciline kayıtlı bulunan bir Türk gemisinin Türk Gemi Siciline kaydolabilmesini, yabancı sicildeki kaydın sona erdiğini gösteren belgelerin ibrazına bağlamıştır. Bu düzenlemenin doğal sonucu, yabancı bayrak taşıyan bir geminin ülkemizde kurulu bir işyeri sayılmamasıdır; dolayısıyla böyle bir gemide çalışan kişi, sırf bu çalışması nedeniyle 4/1-a bendi kapsamında sigortalı olamaz.

A. İkili Sosyal Güvenlik Sözleşmesi Bulunan Ülkeler

Türkiye ile arasında ikili sosyal güvenlik sözleşmesi bulunan bir ülkenin bayrağını taşıyan gemide çalışan Türk vatandaşı gemi adamlarının sosyal güvenliği, öncelikle ilgili sözleşme hükümlerine göre belirlenir. Sözleşmenin işverenin veya geminin bağlı bulunduğu ülkeye göre öngördüğü kurallar, 5510 sayılı Kanunun genel hükümlerinin önüne geçer.

B. İkili Sosyal Güvenlik Sözleşmesi Bulunmayan Ülkeler

Türkiye ile arasında böyle bir sözleşme bulunmayan bir ülkenin bayrağını taşıyan gemide çalışma hâlinde, sonuç geminin işletme biçimine göre değişir. Geminin maliki yabancı bir şirket olmakla birlikte, gemi çıplak gemi kirası (bareboat charter) yoluyla bir Türk şirketince işletiliyor ve Türk Ticaret Kanunu uyarınca gemiye Türk bayrağı çekme izni verilmişse, gemide çalışan Türk personel 4/1-a bendi kapsamında zorunlu sigortalı sayılır; aynı işletme biçiminde Türk bayrağı çekilmemişse, bu kişiler 5510 sayılı Kanunun 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi kapsamında değerlendirilir. Geminin teknik yönetimini yabancı bir firmanın üstlendiği, Türk işverenin devrede olmadığı hallerde ise çalışanlar 5510 sayılı Kanun bakımından sigortalı sayılmaz. Buna karşılık, Türkiye ile sözleşmesi bulunmayan bir ülkenin limanına kayıtlı bir geminin işletmesini devralan veya bu gemide işin bir bölümünü üstlenen Türk işverenler tarafından çalıştırılan Türk işçilerinin sosyal güvenliği, 5510 sayılı Kanunun 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi kapsamında sağlanır.

4. TÜRK ULUSLARARASI GEMİ SİCİLİNE (TUGS) KAYITLI GEMİLERDE ÇALIŞANLAR

4490 sayılı Türk Uluslararası Gemi Sicili Kanununun 10 uncu maddesine göre, TUGS'a kayıtlı gemilerde ve yatlarda istihdam edilen gemi adamları Türk sosyal güvenlik mevzuatına ve bireysel ile toplu iş hukuku mevzuatına tabidir. Bu kural yabancı uyruklu gemi adamları için de geçerlidir; ancak uluslararası veya ikili sosyal güvenlik sözleşmelerindeki hükümler saklı tutulmuş, yabancı uyruklu gemi adamlarının talepleri hâlinde, kendi ülkelerinde zorunlu veya herhangi bir ülkede özel sigortalı olduklarını kanıtlamaları şartıyla malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarına tabi tutulmamaları mümkün kılınmıştır.

5. BAYRAK ŞAHADETNAMESİ VE İŞYERİ TESCİLİ

Bayrak şahadetnamesi, Türkiye dışında bulunan bir geminin Türk bayrağını çekme hakkını geçici olarak kazandığını gösteren resmî belgedir; geminin bulunduğu yerdeki Türk konsolosluğunca düzenlenir ve düzenlendiği tarihten itibaren kural olarak bir yıl geçerlidir. Yolculuğun mücbir sebeple uzaması hâlinde bu süre uzatılabilir. Bu belgenin işlevi salt denizcilik hukuku alanıyla sınırlı değildir; şahadetnamenin tanzim tarihi, aynı zamanda geminin işyeri olarak tesciline ve dolayısıyla gemi adamlarının sigortalılığına giden sürecin başlangıç noktasını oluşturur.

Türk Uluslararası Gemi Sicili Yönetmeliğinin 13 üncü maddesinin (c) bendi, TUGS bayrak şahadetnamesi tanzim edilen gemi ve yatların TUGS'ye tescilinde, şahadetnamenin tanzim edildiği günden itibaren en geç bir yıl içinde mahalli sicile başvurulması hâlinde geminin Türkiye'ye gelmesine gerek kalmaksızın sicile kaydedileceğini; bu süreden önce bir Türk limanına gelen gemi ve yatların ise süreye bakılmaksızın bayrak şahadetnamesinin iptal edileceğini öngörmektedir. Buna göre, TUGS bayrak şahadetnamesi düzenlenen gemi ve yatların, şahadetnamenin tescil edildiği tarihten itibaren en geç bir yıl içinde Sosyal Güvenlik Kurumuna başvurularak işyeri tescilinin talep edilmesi hâlinde, işyeri tescil kaydının yapılması ve bu gemilerde çalışanların sosyal güvenliklerinin sağlanması gerekir.

6. İŞE GİRİŞ BİLDİRİMİNDE ÖZEL SÜRE VE LİMAN İŞÇİLERİNİN SİGORTALILIĞI

Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliğinin 11 inci maddesinin üçüncü fıkrasının (b) bendi, yabancı ülkelere sefer yapan ulaştırma araçlarına sefer esnasında işe alınan sigortalılar için özel bir süre öngörmüştür: çalışmaya başlanılan tarihten itibaren bir aylık süre içinde, Kuruma ilk defa işyeri bildirgesi veren işyerlerinde işe işe alınacakların sigortalı işe giriş bildirgesinin en geç işyerinin tescil tarihinden itibaren bir ay içinde verilmesi hâlinde, Kuruma yapılan bildirimler süresinde yapılmış sayılır. Bu istisna, denizde geçen sefer süresince kara işyerilerindeki gibi aynı gün bildirim yapılmasının fiilen mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır.

Limanlarda, Türk bayraklı veya yabancı bayraklı tekne ve gemilere yükleme ve boşaltma gibi işlerde çalışan Türk vatandaşı veya yabancı uyruklu kişilerin sigortalılık bildirimleri ise farklı bir mantığa dayanır. Bu kişiler geminin değil, limanın işçisidir; bildirimleri liman adına kayıtlı işyeri veya taşıeron şirketlerce yapılır.

7. SONUÇ

Gemi adamlarının sosyal güvenliği, tek bir kanun maddesiyle değil; Ticaret Kanunu, Deniz İş Kanunu, 5510 sayılı Kanun, TUGS mevzuatı ve Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliğinin bir arada okunmasını gerektiren katmanlı bir yapı üzerine kurulmuştur. Uygulamada karşılaşılan uyumsuzlukların büyük kısmı, bu katmanlardan hangisinin somut olaya uygulanacağını başında doğru tespit edilememesinden kaynaklanmaktadır.

Danışmanlık uygulamasında ilk sorulması gereken soru, geminin bayrağı ve sicil kaydındır; ikinci soru donatan ile gemiyi fiilen işleten kişinin aynı olup olmadığıdır. Bu iki soruya verilecek yanıt, 4/1-a bendi mi, 5/1-g bendi mi, yoksa isteğe bağlı sigortalılık mı uygulanacağını büyük ölçüde belirler. Yabancı bayraklı bir geminin işletmesini bir Türk şirketinin devraldığı, ancak bayrak ve sicil durumunun netleştirilmediği dosyalarda, işyeri tescilinin gecikmesi hem işverenler hem de gemi adamları açısından geriye dönük prim ve hizmet tespiti sorunlarına yol açmaktadır. Bu nedenle TUGS bayrak şahadetnamesi tanzim edilen gemilerde, bir yıllık tescil süresinin takibi, sigortalılığın kesintisiz kurulabilmesi bakımından ihmal edilmemesi gereken bir husustur.

BARIŞ ERDEM DANIŞMANLIK SOSYAL GÜVENLİK HUKUKU EKİBİ

